

תיירות קמפינג בקצרין

1. מבוא

תיירות הוא ענף רחב בעל אופי כלכלי, חברתי, תרבותי וסביבתי. מטרת התיירות יכולה להיות חופשה, בידור, עסקים ואף למטרות אישיות כגון: מקומות מרפא, מקומות קדושים. התיירות מהווה מקור פרנסה לאנשים רבים ובפרט לתושבי האזור. ישנם שני סוגים שונים של תיירות: תיירות חוץ אשר מחוץ לגבולות המדינה ותיירות פנים אשר עשויה להימשך פחות מיממה. בסמינר זה אנו נתמקד בתיירות פנים הכוללת את הפעילות התיירותית של ישראלים בישראל, טיולים המאופיינים בשירותי הארחה, ביקורים באטרקציות ובאתרים. מחקרים רבים מראים כי התיירות היא הדבר המועיל ביותר לשגשוג הכלכלי של עיר ותורמת להתפתחות הכלכלית של העסקים הקיימים בה.¹

תיירות הפנים שאנו נתייחס אליה בסמינר היא תיירות בגוף המאופיינת במגוון רחב של אטרקציות ואתרים כגון: שמורות טבע ומרחבי נוף, אתרי מורשת, אתרי קמפינג, אירועי ספורט, קולינריה ותוצרת חקלאית (יקבים, בתי בד, מחלבות), קטיף עצמי ועוד.² הקמפינג, כפעילות פנאי, החל להתפתח בתחילת המאה ה-20 לצורכי מחנות ציד ומחנות כרייה. במשך השנים המושג קמפינג קיבל משמעות אחרת. קמפינג הינו פעילות פנאי הכוללת יציאה אל הטבע ושהייה שם. הלינה נעשית בדרך כלל באוהלים, קרונוט ניידים או תחת כיפת השמיים. ישנם אזורים בהם הקמת הקמפינג מוגבלת בשל הפגיעה בטבע.³

ישנם ארבעה סוגים עיקריים של קמפינג⁴:

1. חניון ללא פיתוח – חניון ברמה הבסיסית ביותר ללא פיתוח זולת שילוט המציין את האפשרות ללילה במקום. בדרך כלל ללא תשתיות תומכות (מים, פינוי אשפה, שירותים הצללה) וללא תשלום.

¹ "תיירות". ויקיפדיה. <https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%AA%D7%99%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%AA>

² "אודות". תיירות החברה הכלכלית נולן. <https://tourgolan.org.il/about>

³ "מחנאות". ויקיפדיה. <https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%97%D7%A0%D7%90%D7%95%D7%AA>

⁴ שר-שלום, א' (2012). תכנית לאומית לעידוד הפנאי והנופש בחיק הטבע – עקרונות תכנית אב המשכית לחניוני לילה. תל-אביב: אביעד שר-שלום תכנון וניהול פרויקטים סביבתיים.

2. חניון ברמת פיתוח חלקית – חניון הכולל משטחים ללינה באוהלים, אתרי חניה ומקומות לינה מוגדרים, נקודות להבערת אש. חלק מהחניונים כוללים מים זורמים, פינויי אשפה, שירותים קבועים או ניידים בעונות השיא.

3. חניון ברמת פיתוח מלאה – חניון הכולל מערכות תשתית (חשמל, מים, שפכים), אוהלים קבועים לאירוח קבוצות, מתקני פיקניק ומבנים קשיחים המשמשים שירותים קבועים, מבני עזר כגון משרדים ומרכזי שירות.

4. חניון משולב – חניון לילה המשלב אפשרויות לינה במבנים קבועים. קיימים אתרים שבהם האוהלים מפורקים בסוף העונה. חניון מסוג זה, צריך לכלול בתוכו לפחות 20 מיטות ביחידות אכסון תיירותי מסוגים שונים: מבנים קלים, אוהלים מיוחדים. חניון זה נמצא באזור מתאים למנוחה, בילוי ונופש בחיק הטבע. רוב חניוני הנופש בארץ, נמצאים בסמוך למקור מים: חוף ים, בריכה או נחל. לחניונים אלה יש את הביקוש הגדול ביותר בקרב הציבור הישראלי שהשילוב בין מים לנופש קוסם לו.

במסגרת הסמינריון אנו נתמקד בתוכניות להקמת קמפינג ראשון בפארק קצרין אשר יביא לתנופה תיירותית ולמקומות עבודה נוספים. קצרין, בירת הגולן, נמצאת בתנופה מתמדת מבחינה תיירותית ושומרת על ערכי הטבע והסביבה. עיר מטופחת המעוטרת גנים, טיילות ופסלי חוצות המושכת אליה תיירים רבים, תיירי חוץ ופנים. בחרנו בנושא זה "כדאיות כלכלית בהקמת קמפינג בקצרין" מאחר וקצרין היא המקום בו נולדנו וגדלנו. חשוב לנו להדגיש את היתרונות בתחום התיירות באזור רמת הגולן על מנת למשוך מבקרים חדשים ובנוסף להראות האם וכיצד הקמת קמפינג תתרום להתפתחות הכלכלית של קצרין והגולן.

2. סקירת ספרות

2.1 השפעת התיירות על הצמיחה הכלכלית

2.1.1 רקע

במהלך המחצית השנייה של המאה ה-20, התיירות הפכה לאחד מהענפים הגדולה והצומחים ביותר בכלכלה העולמית.⁵ אחת הסיבות העיקריות לכך שממשלות תומכות ומקדמות תיירות בכל העולם היא השפעתה

⁵ Eadington, W. R., & Redman, M. (1991). Economics and tourism. *Annals of Tourism Research*, 18(1), 41-56.

החיובית של התיירות על התפתחות הצמיחה הכלכלית.⁶ הכלכלה כתחום ידע, מאופיינת בפתרון בעיות, בחינה והערכה של חלופות ופיתוח מודלים מתמטיים וסטטיסטיים אשר נועדו לדמות את פעולתם של שווקים ספציפיים.

התאוריה הכלכלית מציעה שמיזם במגזר הפרטי יבחר את המבנה הארגוני המסוים אשר יסייע לו למזער עלויות בתהליכי ייצור הסחורה בנוכחות כוחות תחרותיים נוספים, שאלה יגברו בסופו של דבר על טכניקות יקרות יותר. תיירות תפקידה לייצר תעסוקה והכנסה, להוביל למאזן תשלומים תיירותי חיובי וכמו כן להוביל לרמה מוגברת של פעילות כלכלית במדינה. לתיירות אין בסיס ייחודי כענף, היא מקיפה חברות וארגונים מגוונים המשרתים לקוחות עם מגוון הכנסות, טעמים ויעדים.⁷

ניתוח כלכלי של נושא התיירות יכול להניב תובנות מעניינות ומהותיות לבעיות בהקצאת משאבים ותחזיות משופרות של מגמות משתנות העולות לסייע לפרטים ולמקבלי ההחלטות במגזר הציבורי בתכנון האסטרטגיה שלהם מבחינה תיירותית. מדידת ההשפעה הכלכלית של התיירות דורשת הסתכלות רחבה ומעמיקה יותר על ניתוח האטרקציה בינה לבין התמ"ג. ישנם מאמרים המשתמשים במתודולוגיות שונות לשם מדידת ההשפעה שיש לתיירות על הכלכלה. שתי המתודולוגיות המקובלות הן הערכת השפעת התיירות על התמ"ג אשר מעריכה את חשיבות התיירות ע"י משתנים שונים, אשר אחד מהם הוא הערך המוסף הגולמי. מתודולוגיה נוספת היא מודלים של שיווי משקל כללי הניתנים לחישוב אשר זכו לתשומת לב רבה. ישנם מחקרים נוספים אשר נעשו, המבוססים על מודלים אקונומטריים של תיירות הנמדדים ע"י צמיחה ריאלית לנפש וכוללים משתנים הקשורים לפיתוח התיירות.⁸

3. מתודולוגיה

3.1 שיטת המחקר

לאחר חשיבה, דיון והתייעצות, שיטת המחקר שנבחרה כמתאימה ביותר עבור המחקר הנוכחי היא השיטה האיכותנית-פרשנית. המחקר האיכותני הינו מחקר תיאורי אשר שואב את נתוניו מן המערך הטבעי, כך שמהות המחקר היא בחינת תופעה ו/או מגמה בסביבתה הטבעית ובאופן טבעי (להבדיל מן המחקר הכמותי המתנהל

Ivanov, S., & Webster, C. (2007). Measuring the impact of tourism on economic growth. *Tourism Economics*, 13(3), 379-388.

⁷ שם.

⁸ Eadington & Redman, 1991; Ivanov & Webster, 2007.

ככלל בתנאי מעבדה מעוצבים מראש) ותיאורה באופן מעמיק ואובייקטיבי בראי שאלת המחקר. למעשה, מכשיר המחקר העיקרי במחקר שכזה הוא החוקר עצמו, שתפקידו לנתח את הנתונים שאסף לפי הכלי האקדמיים והמקצועיים שברשותו ולפי מודל ניתוח איכותני.⁹ לכך ניתן להוסיף כי מחקר איכותני הינו מחקר על אנשים ומאת אנשים, כך שיתרונם המהותי ביותר לאקדמיה הוא יכולתו לשזור חוויות סובייקטיביות לכדי סיפורים ותיאורי מקרה בעלי עניין אקדמי וזיקה לתחומים רבים.¹⁰ בהינתן כי המחקר הנוכחי שואף לבחון את רשמיהם, תפישותיהם ועמדותיהם של מקימי מיזמי הזנק טכנולוגיים לאור חוויותיהם הטכנולוגיות-מקצועיות הסובייקטיביות – הרי ששיטת המחקר האיכותנית צפויה לשרת את המחקר באופן האופטימאלי.

4. ממצאים

4.1 מצבו של תחום התיירות

באשר לתמה זו נשאלו תחילה האינפורמנטים באשר למצבו הכללי של תחום התיירות בארץ ברמה הלאומית. באופן בלתי-מפתיע, עיקר ההתייחסות לנושא התמקדה במשבר הקורונה ובהשלכותיו ההרסניות על תחום תיירות החוץ בעקבות "סגירת השמיים". לעומת זאת, הודגשה גם הצמיחה ממנה נהנה תחום תיירות הפנים כתוצאה מכך, שנותר למעשה האפשרות היחידה לנופש וקייט עובר הצרכנים הישראלים.

• "מתחילת הקורונה השתנה מצב התיירות בצורה משמעותית. התיירות הנכנסת כמעט ונפסקה. תיירות פנים גדלה משמעותית. יתרה מכך, הישראלי שהיה רגיל לשמיים פתוחים ולטיסות לחול, הכל כלול וכדומה במחירים אטרקטיביים נאלץ לעבור לתיירות פנים." (מר חיים רנח, ראש המועצה האזורית גולן).

• "תחום התיירות הישראלי נמצא במשבר, בהקשר בעיקר של הענף העיקרי של התיירות הנכנסת שהיא בעצם לא קיימת, עקב הקורונה. מצד שני תיירות הפנים פורחת הרבה יותר מהעבר בגלל שלא חצאים לחו"ל אז הרבה מהתיירות נשארת בארץ." (מר אבינועם ברויאר, מנכ"ל פארק קצרין ויזם פרויקט להקמת אתר קמפינג).

⁹ צבר בן-יהושע, נ' (1990). המחקר האיכותני בהוראה ובלמידה. מושב בן שמן: מודן הוצאה לאור; שקדי, א' (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום. תל-אביב: רמות / אוניברסיטת תל-אביב.

¹⁰ שקדי, 2003; שקדי, א' (2011). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה. תל-אביב: רמות / אוניברסיטת תל-אביב.

- לעומתם, מנכ"לית וראש המועצה המקומית קצרין הגברת לילך גבע זיהתה קשיים גם עבור תחום תיירות הפנים, באומרה כי "תיירות פנים לא יציבה בגלל סגרים, לא מצליחים לייצר רצף ולא מצליחים לייצב כלכלית."

- לבסוף, גזבר המועצה המקומית קצרין מר מאור אוחנה הציג גישה אופטימית יותר תוך התייחסות דווקא למצבו של תחום התיירות בישראל עד למשבר הקורונה הבלתי-צפוי: "תחום התיירות הישראלי על פי נתונים של הלמ"ס הינו תחום מתפתח מאוד בשנים האחרונות. טרום הקורונה הייתה צמיחה משמעותית בכל שנה בכמות התיירים המגיעים לישראל."

בהמשך, התייחסו האינטרנטיים למצבו של תחום התיירות ספציפית באזור רמת הגולן ובפרט במועצה המקומית קצרין. הגישה הכללית שהובעה היא כי מדובר בתחום בעל פוטנציאל אדיר, אך שאינו ממומש כהלכה נכון להיום.

- "באופן כללי, אין מספיק מקומות תיירותיים ברמת הגולן, מסעדות ואטרקציות חוץ מטיולי נוף וטבע... יש בגולן 3 מיליון תיירים בשנה. יש מחסור באטרקציות, מקומות לינה. יש יותר טיולי טבע ונוף... אצלנו יש את פארק קצרין העתיקה, בית כנסת העתיקה. נותן חשיפה, הרבה מאוד אנשים מטיילים פה. התוכנית להקמת קמפינג, יזמים, לפני היתר לבניית מלון בקצרין שהולך לייצר מקומות לינה לתיירים." (הגברת לילך גבע, מנכ"לית וראש המועצה המקומית קצרין).

- "התיירות בגולן עובדת בצורה טובה בשנתיים האחרונות, אבל זו תקופת הקורונה. לפני הקורונה היינו במצב שניסינו למצוא פתרונות, כיצד לקדם את הצימרים? אחוז התפוסה היה קטן מאוד. ברור שמיד לאחר הקורונה המצב יחזור לאחוזי תפוסה נמוכים. עלינו ליצור נכונות גם לתיירות פנים וגם לתיירות נכנסת להגיע לגולן... התיירות מהווה חלק משמעותי בפריסת האזור. 60% חקלאות ו-20% תיירות, ויש עוד הרבה מה לפתח." (מר חיים רוקח, ראש המועצה האזורית גולן).

- "תיירות רמת הגולן נשענת מבחינת לינה על צימרים ופחות על מקומות לינה גדולים שזה מלונות, דבר שחסר מאוד בגולן. אין תנועה תיירותית ייעודית לקצרין. היא פונה לתיירות הפנים, יותר משהיא פונה לתיירות הנכנסת. בעקבות זה, ההיפגעות שלה מהקורונה היא נמוכה יחסית אך לדעתי היא סובלת מזה שאין לה אתרי לינה משמעותיים וגדולים ולכן היא אינה יכולה לחולל כלכלה משמעותית. ביום שיהיה

פה מלוות גדולים זה 'game changer'... (מר אבינועם ברויאר, מנכ"ל פארק קצרין ויזם פרויקט להקמת אתר קמפינג).

• "אגף התיירות משווק, מפרסם וממתג את הגולן כיעד תיירות סביב 3 עוגנים מושכי קהל הן בתיירות הפנים והן בתיירות הנכנסת, כגון מורשת יהודית / נוצרית, תיירות חקלאית ותיירות ספורט – טיפול בקידום ובתכנון מסלולי אופניים ובקידום, ארגון והפקת אירועי ספורט." (הגברת לימור פורטל, מנהלת אגף תיירות בחברה הכלכלית גולן).

• לבסוף, גזבר המועצה המקומית קצרין מר מאור אוחנה שמר על גישתו האופטימית והסביר כי "הגולן הינו חבל ארץ תיירותי מאוד פנים וחוץ, ובעל פוטנציאל התפתחותי משמעותי, וכחלק מזה פועל האזור לפתח תשתיות תיירותיות, אטרקציות ומקומות לינה לתייר. המצב טוב ויש עוד הרבה מה לעשות."

אם כן, האינופורמנטים ככלל מכירים בקשיים הניצבים בפני תחום התיירות, אך במקביל מזהים את הפוטנציאל העצום שבו. ברמה הלאומית, משבר הקורונה יוצר ביקוש לתיירות פנים אך הנחיות הזהירות והסגרים הקשו גם בתחום הזה; ברמה האזורית, התיירות באזור הגולן בהחלט קיימת אך אינה ממצה את הפוטנציאל של עצמה; וברמה המקומית כמעט ואין דוגמאות לפיתוחים תיירותיים משמעותיים	אוהל פשוט. דום.	אוהל בנוי, מודולארי. ממוזג, אוהל	יורטים מונגוליים.	יורטים.

במועצה המקומית קצרין. אוהלים	סוגי				
מחיר לינה	אוהל פשוט + מזרונים : 110 ₪ למבוגר 80 ₪ לילד.	כ-120 ₪ לאדם.	אוהל פשוט : בין 50 ₪ ל-80 ₪ לאדם. אוהל ממוזג : 100 ₪ לאדם.	150 ₪ למבוגר. 120 ₪ לילד.	135 ₪ לאדם.
כוח אדם	2-3 עובדים.	2 עובדים.	5 עובדים.	עובד יחיד.	10 עובדים
אתגרים בהפעלת האתר	מזג האוויר (רוחות, גשמים, שרב). בעלי-חיים (נדלים, עקרבים, נחשים).	אין אתגרים	מזג אוויר לא יציב (בעיקר רוחות). שיווק האתר.	מזג אוויר קיצוני.	ביורוקרטיה ועמידה בתקנים. מחסור בכוח-אדם.
עונתיות	מן האביב עד הסתיו.	רק בקיץ.	לאורך השנה.	לאורך השנה.	לאורך כל השנה
תרומה לכלכלת האזור	האורחים עורכים קניות בצרכנייה של המושב ואוכלים במסעדות המקומיות.	מקום תעסוקה לתושבי האזור בגיל העבודה.	מביא תיירות לקצרין ומפתח את העסקים המקומיים.	תורם לפריסת עובדי השירות ומפתח את התיירות המקומית (אטרקציות, מסעדות וכו').	האורחים עורכים קניות במכולת היישוב ונהנים מן האטרקציות באזור.
עלות האתר	קצת יותר מחצי מיליון ₪.	הקמה יקרה, ללא הוצאות שוטפות (כ-200 אלף ₪ בשנה).	כמה מיליוני ₪.	-	כ-3 מיליון ₪.

5. דיון ומסקנות

עבודה זו ביקשה לבחון את נושא הקמתו של מתחם לתיירות קמפינג בפארק המרכז של המועצה המקומית קצרין ברמת הגולן. לשם כך התקיים מחקר איכותני שבמסגרתו נערכו ראיונות עומק מובנים-למחצה עם בעלי-תפקידים בולטים במועצה המקומית קצרין, במועצה האזורית רמת הגולן ובחברה הכלכלית גולן. משתתפי המחקר נשאלו בנושאי תחום התיירות בישראל ובגולן, פוטנציאל תרומתה של תיירות הקמפינג ובפרט חוות דעתם באשר להצלחתו הפוטנציאלית של המיזם המדובר. בנוסף, נערך סקר שוק ונאספו נתונים כלכליים ותפעוליים הן עבור המיזם המדובר והן עבור מתחריו העיקריים באזור.

מדבריהם של האינפורמנטים עלו בראש ובראשונה השלכותיו ההרסניות של משבר הקורונה על תחום תיירות החוץ (בפרט במדינת ישראל אך, כידוע, גם ברמה הגלובאלית). באופן אשר עולה בקנה אחד עם הספרות העדכנית

בנושא¹¹, זיהו האינפורמנטים פוטנציאל רב של מצב זה עבור תיירות הפנים, שנותרה למעשה מפלטם האחרון של תושבי ישראל המחפשים יעדים לחופשות, קיט ונופש. לכך כמובן יש להוסיף את פוטנציאל התרומה של אתר תיירות לכלכלה המקומית, האזורית והלאומית¹², וכן ברמת הסטאטוס והמוניטין¹³.

בהמשך, הופיעה התייחסות לחשיבותן ותרומתן של תיירות הפנאי והתיירות הארכיאולוגית¹⁴, ששתיהן מהוות מנוע צמיחה משמעותי ובמקביל הינן בעלות פוטנציאל בלתי-ממומש רב ביותר. בפרט דיברו האינפורמנטים גם על עלייתה של תיירות הקמפינג, אשר מאפשרת תיירות חווייתית באזורי טבע אטרקטיביים לצד לינה במחירים זולים במובחן לעומת בתי מלון והארחא¹⁵. ועם זאת, הגישות שהובעו באשר להקמת מיזמי קמפינג חדשים ובפרט המיזם המתוכנן בפארק קצרין הציגו אופטימיות זהירה ומסתייגת, שכן הצלחתו של מיזם שכזה תלויה בהרבה מעבר ליתרונותיה של תיירות הקמפינג וההזדמנויות שיצר משבר הקורונה עבור תיירות הפנים. מדובר במיזם עסקי-מסחרי-תחרותי לכל דבר ועניין, אשר דורש תכנון תקציבי, ניהול שוטף, קמפיין שיווקי וכד', ככל בית עסק.

הנתונים שנאספו בהמשך באשר למיזם המתוכנן מחד והמתחרים העיקריים הפועלים כבר כיום מאידך מחזקים גישה זו, שכן עלויות ההקמה הגבוהות, סבירותן הגבוהה של עלויות תפעול גבוהות וכן האתגרים שיעלו לאור הצורך להתמודד עם פגעי מזג האוויר ונושא השיווק והתחרות בהחלט יוצרים סבירות לחוסר-הצלחה ואף קריסה של המיזם. לעומת זאת, המיזם מציע רמות נוחות גבוהות ביותר לעומת המתחרים (אוהלים מיובאים הכוללים מזגן, שירותים ומקלחות) במחירים גבוהים יותר במידה מינימאלית בלבד. המיקום האטרקטיבי בקרבת כל השירותים והתשתיות הנדרשים, התרומה הצפויה לחיזוק העסקים המקומיים והכלכלה האזורית והערך המוסף של נופש בגולן עבור מבקרים מבחוץ ונופש שאינו דורש נסיעה ארוכה עבור תושבי האזור – כל אלו יוצרים סבירות גבוהה בהחלט להצלחת המיזם.

¹¹ ניר, ואח', 2021.

¹² Ivanov & Webster, 2007

¹³ צבקר המדינה, 2017.

¹⁴ מקלין ויאגו, 2011; Koren-Lawrence & Collins-Kreiner, 2019; Farra-Haddad, 2020.

¹⁵ משרד התיירות, 2016; Ram & Hall, 2020.

6. ביבליוגרפיה

בועז, ד' (2012). ההשפעות החיצוניות של ענפי התיירות והמלונאות: חוות דעת כלכלית (מוגש להתאחדות המלונאות). תל-אביב: דוד בועז ייזום ויעוץ עסקי בע"מ.

דושניק, ל', וצבר-בן יהושע, נ' (2016). אתיקה של מחקר איכותני. בתוך נ' צבר-בן יהושע (עורכת), מסורות וזרמים במחקר האיכותני – תפיסות, אסטרטגיות וכלים מתקדמים (ע"ע 217-235). תל-אביב: מכון מופ"ת.

התאחדות משרדי הנסיעות וייעוץ התיירות בישראל. (2018). תיירות פנים, תיירות נכנסת ופורום סיטונאים בהתאחדות. בתוך דוח שנתי 2016-2017 (ע"ע 51-58). תל-אביב: המחבר.

כהנא, א' (2021), 26 בדצמבר. יישובים חדשים והכפלת מספר התושבים: הממשלה אישרה את התוכנית לפיתוח הגולן. ישראל היום [מקוון]. אוחזר ב-2 במרץ, 2022 מ:

<https://www.israel-hayom.co.il/news/geopolitics/article/6515783>

מבקר המדינה. (2017). משרד התיירות: הקמת בתי מלון – חסמים ותמריצים. בתוך דוח שנתי 67 לשנת 2016 ולחשבונת שנת הכספים 2015 (ע"ע 1075-1108). ירושלים: משרד מבקר המדינה.

משרד התיירות. (2016). חוזר מנכ"ל 04/2016: סיוע באמצעות מענקים להקמת חניוני לילה ("קמפינג") וחניוני קרוואנים בישראל לשנת-2016. ירושלים: משרד התיירות, הוראות המנהל הכללי.

ניר, ר', קורנס, א', ושילה, ש' (2021). המשבר בתיירות – הזדמנות היסטורית לכלכלה המקומית המקיימת בתיירות פנים. באר-שבע: ר.א.ש תיירותי.

מקלין, ק', ויאגו, ג' (2011). מורשת תרבותית כמשאב של פיתוח כלכלי בישראל: דוח המעבדה לחידושים פיננסיים. ירושלים: מכון מילקן.

צבר-בן-יהושע, נ' (1990). המחקר האיכותני בהוראה ובלמידה. מושב בן שמן: מודן הוצאה לאור.

שובל, נ', וגלבמן, א' (2013). אמידת המשקל של שיקולי מיקום ביחס לשיקולי סביבה, כלכלה ושיקולים אחרים בתכנון מלונאות. ירושלים: משרד התיירות והאוניברסיטה העברית בירושלים; עמק הירדן: המכללה האקדמית כנרת.

שמעוני, ש' (2016). תיאוריה מעוגנת בשדה. בתוך נ' צבר-בן יהושע (עורכת), מסורות וזרמים במחקר האיכותני – תפיסות, אסטרטגיות וכלים מתקדמים (ע"ע 141-178). תל-אביב: מכון מופ"ת

שקדי, א' (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום. תל-אביב: רמות / אוניברסיטת תל-אביב.

שקדי, א' (2011). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה. תל-אביב: רמות / אוניברסיטת תל-אביב.

שר-שלום, א' (2012). תכנית לאומית לעידוד הפנאי והנופש בחיק הטבע – עקרונות תכנית אב המשכית לחניוני לילה. תל-אביב: אביעד שר-שלום תכנון וניהול פרויקטים סביבתיים.

Brinkman, S. (2014). Interview. In T. Teo (Ed.), *Encyclopedia of Critical Psychology* (pp. 1008-1010). New York, NY: Springer.

Eadington, W. R., & Redman, M. (1991). Economics and tourism. *Annals of Tourism Research*, 18(1), 41-56.

Farra-Haddad, N. (2020). Archaeology and religious tourism: Sacred sites, rituals, sharing the baraka and tourism development. In D.J. Timothy & L.G. Tahan (Eds.), *Archaeology and Tourism: Touring the Past*, (pp. 106-120). Bristol, UK: Channel View Publication.

Hassell, S., Moore, S. A., & Macbeth, J. (2015). Exploring the motivations, experiences and meanings of camping in national parks. *Leisure Sciences*, 37(3), 269-287.

Ivanov, S., & Webster, C. (2007). Measuring the impact of tourism on economic growth. *Tourism Economics*, 13(3), 379-388.

Koren-Lawrence, N., & Collins-Kreiner, N. (2019). Visitors with their 'backs to the archaeology': Religious tourism and archaeology. *Journal of Heritage Tourism*, 14(2), 138-149.

Ram, Y., & Hall, C. M. (2020). The camp not taken: analysis of preferences and barriers among frequent, occasional and noncampers. *Leisure Sciences*. Doi: [10.1080/01490400.2020.1731885](https://doi.org/10.1080/01490400.2020.1731885)

Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing & Health Sciences*, 15(3), 398-405.

****דוקומנט - Ez Grade - מסמך****